

SORSFORDULÓ

Győri Péter
1981.

1.

A szüleim vidéki, paraszt emberek voltak. Az apám házasságát ellenezték a szülők - ugye szegénylány, módos gazda... - , elég az hozzá, hogy amikor megnősült, akkor feljött Pestre. Könnyen el tudott helyezkedni, mivel dolgos ember volt. Kapott is munkát a Vasady féle papiráru gyárban, mint gyári munkás. Először tskarítás ellenében albérletben laktak egy szobában, később a Figyelő uton, a mai Béke uton kaptak lakást. Arra már én is emlékszem. Onnan költöztünk a Tarr utcába, az is Angyal-földön van, a Domus Áruház mögött. Az apám onnan ment katonának. Az Egri 60-as gyalogezredhez vonult be, az orosz frontra vitték. Elég az hozzá, hogy 1916. május 12-én jött a levél, hogy hősi halált halt - így mondták. Anyám egyedül maradt velem és a hugommal. Én hét éves voltam akkor. Anyám a postánál volt alkalmazva, mint kisegítő, ilyen segéd munkakörben dolgozott.

A Tarr utca 2. - ahol laktunk - az egy nagyon családias ház volt. Ott lakott több postás, hát persze így kihordók, meg csomagszállítók - szóval nem magas beosztásu... főtisztviselők nem laktak ott... Egyemeletes ház volt nagy udvarral, s vagy negyven lakó. Ott ugye úgy mindenki ismerte egymást - hát volt, mikor aztán össze is veszték az emberek, az tagadhatatlan - , de ottan a gyerekkor azért nem volt csunya! És hát tudtunk játszani! Ott volt az az... úgy hívták, hogy Rejcsur. Most már azok a tiszt házak vannak ott. Az ilyen tüzérségi lovaglótér volt. A Tüzér utca, Hun utca, Lehel utca, Csángó utca által határolt terület. Az egy nagy szabad tér volt, hát az volt nekünk a menynyország. Mi azt úgy hívtuk, hogy Rejcsur, ez valami eltorzított német szó lehetett. Körös-körül laktanyák vannak most is ott, onnan jöttek ki a katonák. Hát mi ugye, gyerekek, bémultuk. Mikor bevonultak, akkor a miénk volt a tér. Hát fantasztikus volt! Játsoztunk háborút ugye, az egyik utca a másikkal, meg mindent.

Az első négy elemi én a Váci ut 21-ben végeztem el. Oda jártam minden nap gyalog. Este ötig voltunk iskolában, bizony este már igen sötét volt, elég gyéren pislékoltak az utcákon

a gáz-lámpák, akkor még az volt. Negyedik után mehettem volna polgárba, de hol tanultam, hol nem tanultam, zürzavaros volt nagyon a helyzet, úgyhogy az anyám azt mondta, hogy na még járjál egy évet azötödikben. Azt nem bántam meg. A Gömb utcába jártam, s ott a tanító - őt ~~sz~~ sose felejttem el - egy nagyon rendes ember volt. A Móra Ferenc unokaöccse, a Móra Mihály, az egy született pedagógus volt. Nagyon-nagyon kedves emlékeim közé tartozik az az iskolaév. Ötödik után a Pannónia utcai polgárba kerültem, oda vettek föl. Tandijat nekünk nem kellett semmit fizetnünk, mert hadiárva voltunk. Én az osztályzataim ~~ix~~ alapján az átlagnál jobb tanuló voltam, világ életemben vegyész szerettem volna lenni, mert a vegytant azt nagyon fújtam. Még az hozzá, hogy az anyámnak egy ismerőse az Óbudai Selyemfestőben beszélt egy vegyésszel, s az azt mondta, hogy hát lehet róla szó... Viszont ahhoz előbb ki kellett volna mennem legalább két évre Németországba tanulni, mert a vegyészeti szakemberek mind német nyelvűek voltak. De még akkor se lett volna biztos, hogy vegyész lehetek majd. Úgyhogy az anyámról való tekintettel erről a reményemről le kellett, hogy mondjak.

És akkor egyszer, amikor mentem ki a Garai térre, bepillantottam egy ilyen pinceműhelybe, ahol gépek voltak, csillogtak-villogtak, nekem az nagyon megtetszett. És ki volt írva, hogy "Fehér Ferenc műszerész mestervállal tudományos készülékek és szerkezeti találmányok kidolgozását". Ez nekem nagyon imponált. Lementem. Nagyon zavarban voltam, de azért eldadoztam, hogy szeretnék idejönni tanulónak, inasnak. A főnök rám nézett, kérdezte a családi körülményeket - mondtam, hogy hadiárva vagyok, az anyám a postán dolgozik - , s mondta, hogy jól van, holnap gyere be az édesanyáddal. Ek után megbeszéltek, hogy felvesz három és fél évi tanoncidőre, fizetés nincs, esetleg zsebpénz, ha kiérdemlem. Hát így kezdődött a műszerész pályafutásom, amelyik aztán eltartott negyvenkét évig.

Hát akkor olyan lébecolás, mint most, nem volt. Pontosan kellett jönni, menni, amit ránk bízta, azt meg kellett csinálni. És megtenitottak a mesterségre. Heg! Én minden héten kaptam először öt pengőt zsebpénzt, aztán tíz pengőt. Mert hát tudta használni a munkámat, szóval érték volt a részére. És mondjuk hát .. ki

voltunk zsákmányolva? Hát ki voltunk. Így is lehet mondani. Mert végül is ő kapta meg a haszonnak a javarészét, az biztos. De viszont övé volt a rizikó is. Ő fektette bele a pénzét.

28-ban szabadultam, szerettem a mesterségemet, jó helyen voltam a Fehérnél. De nem is engedett el. Pedig akkor nagy munkanélküliség volt, s egy ideig egyszerűen nem volt rendelés. Anyaghiány érdekes módon nem volt, csak munka nem volt, nem rendeltek. A Fehér azt mondta, hogy inkább dolgozzunk félnapokat, de maradjunk. Mert a maszek az nem hülye! Azh olyan embert, akinek a munkája megéri neki, azt nem engedi el, azt nem bocsátja el! Például az, hogy nyugaton munkanélküliség van, az mesterségesen van előidézve - azért, hogy tudjanak válogatni. Mesterségesen tartanak egy tartalékhadcsereget. Azt csinálják, hogy na, te nem jól csinálod, gyere be te! És akkor csinálja a másik. Ezka tőkéshek az észjárása. Ez így van. De aki rendesen viselkedik, annak nincs különösebb baja.

A Fehérnek protekciója volt, elég sok állami megrendelése volt. Az Állami Nyomdának, a Posta Kisérleti Állomásnak csináltunk mérőműszereket. 28-tól 33-34-ig csináltuk ezeket. De akkor már kezdődött a háborúnak a szele, kezdtek fegyverkezni, s akkor már annyi megrendelés jött, hogy... Az Egyesült Izzónak kezdtünk ilyen rádió adó-vevőkbe műszereket csinálni. Egyre nagyobb telephelyre költöztünk. 1940-ben a Fehér kapott egy 1 millió pengős kölcsönt, akkor építette Kispesten a későbbi FEM Műszergyárat, a mai Ganz Műszer Művek elődjét. Akkor már nekem dolgozni nem kellett, csak ellenőrizni a műszereket, a gyártást. Fehér köpenyben kellett sétálnom, s ha valahol láttam, hogy hiba van, akkor szóltam, figyelmeztettem. Szóval ez egy olyan magasabb beosztás volt.

Akkor 48-49-ben államosították a Fehért - nem járt rosszul, főmérnök lett - ,akkor én már a háború után nem mentem hozzá vissza. Egy ottani kollégával együtt kiváltottam az iparendélyt és ilyen rádiókat, rádióalkatrészeket csináltunk egész 50-ig. Akkor már mondták nekünk is ott, ahova sokat dolgoztunk - a mostani Labor Műszer Művekben - , hogy fiuk, gyertek be a gyárba, előbb-utóbb ugyanis államosítanak titeket is, nem engednek itt maszekolni. Végül be is mentünk oda, s én ott voltam egész

nyugdíjig, 72-ig. Ott is ilyen egyedi speciális műszereket készítették. Nagyon-nagyon megbecsülték végig.

2.

A gyerekkoromból nekem nagyon megmaradt az emlékezetemben a 19... én már tiz éves voltam, önállóan csináltam... kénytelen voltam. Szóval az egyik nap - az... volt, emlékszem, hogy nem volt otthon - hajnal... hugommal, hogy kiabálnak az utcán. Fölhú... kinéztem az ablakon. Hát látjuk, hogy a Lebe... elmiszerlaktanya volt - hordják el az emberek... amit csak találtak! Nekünk így tört ki a f... öldöztek, de csak a levegőbe. Egy valakit eltaláltak, és akkor azt keresték, hogy ki volt az, fel voltak háborodva, hogy miért lőtték meg...

Amikor jött haza az anyám, akkor ő mondta, hogy... szóval kitért a forradalom. Ez az októberi volt, a Károlyi-féle, nem az, amikor a kommunista hatalomátvétel volt. Tekintettel arra ugye, hogy nem sok forradalmat éltünk át, hát nem szóltunk hozzá semmi különösebbet. Az anyám ugye csak azt tudta, mivel ő anya volt, hogy a legfontosabb, hogy tudja biztosítani továbbra is az ellátásunkat. Szerencsére a postának volt egy ilyen szociális intézménye, ott kaptunk zsírt, lisztet, kenyeret - úgyhogy nekünk sorbaállni nem kellett.

Na, és aztán, mikor március 21-én - én azt nem tudtam, hogy húszadika van, csak már utána - , szóval akkor...hát arra már nem emlékszünk olyan pontosan. De az akkori Május Elsejére, arra igen! Ott a háznál ugye munkások laktak javarészt, postások, gyári munkások, meneszmosok - és akkor a Tanekné, aki a Gyermekbarátoknak a megbízottja volt, mert akkor az még létezett, ő szervezte a felvonulást. Hát egyszerűen azt mondta, hogy gyerekek megyünk, Május Elsején felvonulunk! És mondta, hogy mindenki hozzon vörös zászlót! Hát nekem nem volt vörös zászlóm, s elkezdtem bögni. Az anyámat erre elfogta a düh, jól elnadrágolt - mert, hát hogy ilyen lehetetlen követeléssel álltam elő - ,

aztán csinált egy vörös zászlót egy zsebkendőből, nyomdafestékkal.

Vonultunk mi gyerekek Angyalföldről gyalog a mai Dózsa György uttól, eljöttünk végig a Lehel úton, az akkori Berlini téren keresztül - mentünk ki a Margitszigetre. Emlékszem, hogy a Jászai Mari térnél, ahol ma az a presszó van és dászka, ott volt egy olyan erkélyes lakás, ahol többen álltak kint - ,s mondták többen, hogy na ott van a Kun Béla, ott van a Kun Béla! Hát, hogy tényleg ott volt-e, azt nem tudom, azt olyan messziről nem láttam. És akkor a Margitszigeten meguzsonnáztattak bennünket, kaptunk zsömlét, kiflit, kakaót - az nekünk gyerekeknek akkor ott a mennyország volt! Én megmondom őszintén, én addig nem ismertem a kakaót és a zsömlét. Aztán ez a Panekné elvitt bennünket az Operett Színházba! Hát én akkor voltam először életemben színházban, és az az egész még mindig előttem van! "Az arany és az ezüst" - ez volt a gyermekoperett címe. Ez borzasztóan tetszett nekünk, csillogott-villogott minden... Szóval ez maradt meg bennem, az első színház, az első kifli, kakaó.

Az iskolában eltörölték az osztályzatokat, szénszűnet volt sokszor - az egy jó tanév volt, mi gyerekek persze örültünk ennek. Utána pedig, amikor a Horthyék átvették a hatalmat, és nagy nyomor volt, és az elcsatolt területekről jött a sok menekült, vagonlakó, akkor az amerikai Vörös Kereszt tartott fenn ilyen konyhákat az iskolákban. Minden iskolában volt, és ott kapott minden gyerek a hét hat napján ennivalót - tejberizst, kakaót... Sőt az iskolafogászatot is ők szervezték meg akkor, ők tartották fenn. És még csomagot is kaptunk időnként, amit ott gyűjtöttek össze, benne volt annak a címe, aki küldte. Én is kaptam egy pár cipőt. Aztán egy-két év után ez abbamaradt. Utána kezdődött ilyen nemzetközi gyermeknyaraltatási akció, a hugom is elment Belgiumba hat hónapig...

A háború alatt nekünk szerencsénk volt abban, hogy ott laktunk Angyalföldön. Ott volt az élelmezési laktanya, s ott főztek a katonaságnak a Szabolcs utcában. Azon a grundos területen voltak felállítva a gulyáságyuk, s mi gyerekek ha oda-mentünk a csajkáknak, hát nekünk is mértek egyet. A románok

is ott voltak elszállásolva a Vilmos laktanyában, a mai Honvéd Kórházzal szemközti épülettömbben. Ott ilyen gyarmati katonaság volt, ilyen szpáhik. Azok olyan turbános lovasok voltak, és ilyen - nem tudom hogy hívják, ilyen hosszú - lándzsájuk volt. Feltűnt nekem, hogy a tiszteknek olyan magas virgeritjük van, térdig érő, magas bőrcipőjük. És az is feltűnt, hogy a tisztek ki voltak festve, a szájuk ki volt ruzsozva a román tiszteknek. Hát ugye, mi gyerekek ott bémultuk őket.

3.

Legközelebb úgy találkoztam a katonasággal, hogy 31. januárjában engem is elvittek. Hajmáskéren voltam a kerékpárzászlóaljban. Abban az volt az érdekes, hogy kerékpárunk az nem volt. És abban az időben Magyarországnak még csak 35 ezer főnyi katonaságot volt szabad tartani. De azért úgy suba alatt voltak ilyen fegyveres alakulatok. Ugye a rendőrség létszámát fölemelték, aztán a fegyőrökét, a fináncokét. Szóval ezek mind a Belügy-minisztérium hatáskörébe tartoztak, de ezek tulajdonképpen katonák voltak, csak hát... Sőt, akkor még a békeszerződést diktáló antant-hatalmak jöttek ellenőrizni a laktanyákat, hogy mennyi a katonaság. És például ott Hajmáskéren is az volt a rendszer, hogy a civilruhánk ott lógott az ágynál a fogason, és amikor jött az értesítés, hogy jönnek ellenőrizni - mert azt ledrótozták - , akkor fölöltöztünk civilbe, és kísérteltünk a laktanyából erre-arra. Amikor ők elmentek, akkor persze mi visszamentünk, a katonák voltunk tovább.

Később, a második világháború alatt nekem nem kellett bevonulnom, mert a Fehér üzem mint első osztályú hadiüzem szerepelt, ezért nem is telepítették ki, mi meg kaptunk egy különleges igazolványt, hogy a hadterületen - Budapesten - engedéllyel tartózkodhatunk. Mi végig dolgoztunk. 44 karácsonyán, amikor az üzem dolgozói összegyűltek ilyen hagyományos kis családi ünnepségre, mondta a Fehér, hogy "na gyerekek most már úgy áll a háború, hogy ide a szovjet katonák be fognak jönni. Mi nem megyünk el. Mi idáig a németeknek csináltuk a műszereket, hát most meg fogjuk csinálni a szovjet katonáknak".

De amikor már tényleg a szovjet csapatoknak csinálták a műszereket, javították a készülékeket, akkor már én nem dolgoztam ott. Front volt, megszűnt a közlekedés Kispesten is, itt Óbudán is bombáztak. Sorban jöttek itt a gépek, aztán jöttek a csapatok is.

Először két fiatal katona jött ide lőháton. Mondták, hogy doma, doma - nem tudom hogy mondják oroszul -, hogy ki a gazda? Mondtam, hogy az enyém, mienk. Mondta: "Nyissa ki!" Kinyitottam, körülnéztek, kérdezték, hogy "puski, puski" - mondtuk, hogy nincs puska. Akkor, mint akik jól végezték dolgukat lőra ültek és elmentek. Ez egy délelőtti volt. S akkor csend lett.

Délután három-négy órakor - mert már úgy szürkült - jött egy csapat. Fáradtak voltak, piszkosak voltak, sárosak voltak. Nem fiatalok voltak, azok már olyan 35-40 év körüli katonák voltak. Bejöttek mindjárt a szobába, elhelyezkedtek - körülbelül negyvenen voltunk ebben a szobában. Aztán mindjárt mondták, hogy "picski, picski". Nem tudtam, mi az. Akkor mutatták, hogy tüzet csináljak. Volt egy vaskályha, begyújtottam nekik. Két hétig itt voltak. Innen jártak be a frontvonalba. Aztán akkor jött egy ilyen bőrkabátos - az biztos valamilyen politikai tiszt volt - és elmentek Csillaghegyre. De egy idő után visszajöttek. Én nem tudom, hogy az hogy volt, a hadviselés. Én nem voltam háboruban soha, csak itt éltem át. Mindig visszajöttek ide, itt aludtak, mert éjjel nem volt harc, csak nappal. Szóval úgy, mintha munkába mentek volna. Én itt voltam közöttük, rendesek voltak. Enni-, innivaló volt, bögréből itták a rozspálíkat. Az anyám főzött nekik ugye, hoztak valahonnan valami baromfit, akkor azt meg kellett főzni. Utána együtt megettük. Nekünk pedig csak az járt a fejünkben, hogy átvészeljük, ne legyen semmi bajunk. Abban az időben ugye csak az, hogy mondjuk bánatódásunk ne essen.

4.

A háború után csak akkor vettem észre, hogy mennyire megváltoztak a dolgok, amikor 50-ben visszaadtam az ipart, s be-
mentem a gyárba dolgozni. Az első ami engem nagyon meglepett,

az a laza munka volt. Én nem abban a légkörben nőttem fel. Utána jöttek azok a bizonyos munkaversenyek. Az meg ugy volt, hogy mondjuk ha az egyik hétre elő volt irányozva 50 műszer, akkor mi följajánlottuk, hogy megcsinálunk 52-t. De hát... ezek olyan nesze semmi fogd meg jól! Ezeket a rákosiék saját magukat csapták be. És olyan dolgokon lovagoltak, ami nevetséges volt. Mert, mert...hát például ugy osztályozták az embereket, hogy ha az egyik mondjuk értelmiségi, akkor az hátrányt szenvedett. Pedig attól még lehetett rendes ember! És a fizikai munkások között is lehetett széltoló, szélhámos! Megjátszotta az eszét - hogy ugy mondjam - verte a mellét, hogy így, meg úgy...

Én Angyalföldön nőttem fel, volt ismerősöm, akit a szemem előtt kardlapoztak meg, mert sarló-kalapácsot rajzolt a falra - az, mikor már jött a Rákosi-rendszer, mondta, hogy ő nem ezt gondolta. Azokban az emberekben egy óriási csalódás volt! De akik akkor is átlovagoltak, átálltak, az volt a valaki, az volt a jóni. És azok magyarázták, hogy ez, meg az, meg amaz! Én tudtam róla, hogy ugyanolyan link, mint volt. Ugye...ha a Szécsi - mit tudom én - gyökeret tudott volna verni, vagy történetesen a németek győztek volna, akkor ő pontosan ugy kisszölgálta volna azokat is! Ezek az egynevezett konjunkturalovások! Lumpenproletárok, akiknek minden mindegy, csak minél kisebb munkával minél nagyobb hatáskört tudjanak maguknak biztosítani.

Akkor ugye mindenkinek kellett önéletrajzot csinálnia, én is leírtam, hogy a szülőim paraszt emberek voltak, gyári munkás, meggyász. Engem mondjuk a Fehérmél is inkább olyan baloldalinak tekintettek - én a párt szempontjából jó köder voltam. És például jött egyszer a párttitkár, hogy "hát Teller elvtárs, mi a véleménye a tagjelöltségről?" Mondtam neki, hogy "nézze Rovó elvtárs, ugy hogyjából már ismer, és én azt mondom, hogy inkább leszok egy jó pártönkivüli, mint egy rossz párttag". Mert higgye el nekem - mondtam neki őszintén -, hogy az, hogy ott föllállnak, tapsolnak olyanra, amit tudva-tudják, hogy marhaság, hát én arra nem vagyok... Én azt mondom, hogy annál egyenesebb jellemem van, én arra nem tapsolok. Én elfogadom a pártnak a programját - fenntartásokkal. Engem a pártfegyelem

ne kötelezzem, hogy ezt is nyeljem le, azt is nyeljem le. De viszont ha rám bízna egy munkát, azt én igyekszem becsülettel megcsinálni. Azt mondja: "Igaza van." Többet aztán soha nem szóltak egy szóval sem. Sőt kitüntetések is kaptam, élmunkás lettem, jutalmakat kaptam, szóval megbecsültek.

Aztán később már ugye hallottuk, hogy a Petőfi Körben, vagy a Kossuth Körben - ezt ugy nem tudom, mert megmondom őszintén, soha úgy mélyebben nem mélyültem bele a politikába - hozzászólások vannak, észrevételek... Hogy ugye már a Rákosinak a rendszerét erősen bírálják. Ezt tudtuk, hogy a csudába ne tudtuk volna?! S akkor egyszer csak jön be munka közben az egyik munkatársunk, és mondja, hogy milyen forrongás van az utcán! Az egyetemisták felvonulnak! Ugye ez a - ha jól tudom - Birocska /sicc/ volt a rendőrfőkapitány, engedélyezte ezt a felvonulást. Nem lehetett buta ember, mert ő már rájött arra, hogy ha a víz nagyon fölforr a fazékban, akkor a fedőt le kell venni.

Aztán ugye letelt a munkaidő, annak rendje és módja szerint mi kijöttünk, s indultam haza. /A Tömő utcában volt akkor a telephely./ Villamos hol jött, hol nem jött. Én egyelőre indultam el az Üllői úton végig, s elértem a Múzeum körúthoz. Ott már óriási tömeg volt. És akkor ilyen fiatal iskolás kislányok jöttek oda hozzám, hogy bácsi kérem kitűzhetem? Olyan nemzeti kérdést... Hát mondom, miért nem tűzhetnéd ki? Kitűzheted.

És akkor hát ugye ott szónokoltak - hogy mit, arra már pontosan nem emlékszem. Akkor jöttem tovább a Tanács körúton, a Bajcsy-Zsilinszky úton, s elértem egészen az Alkotmány utcáig. Ott is óriási tömeg vonult, nemzeti színű zászlókkal, kiabáltak. S akkor bejöttem egész az Országház elé. Ott is jöttek toherautók, fiatalok, katonák... Szóval minden rendű, rangú ember volt összevegyedve. Ha, hát itten valami nagy, nagy dolog történik! Szóval az, az... felemelő volt! Ugye mert, mert...szinte olyan március 15-diki hangulat volt! Mert...én egyszeriben mindig nagyarnak tartottam magamat, meg tartom magamat, és az nekem olyan jól esett, hogy, hogy végre... Hát szóval tényleg

mondjuk...mondjuk a magyarok veszik a sorsuknak az intézését a kezükbe! Ugye mert úgy nézett ki. Olyan hangulat volt, hogy ...hát...nagy. Hogy hát...na, talán...

Én igazán nem panaszkodhattam, nekem a Rákosi-rendszer se volt rossz. Dolgozhattam. Tehát mondjuk engem ilyen bosszuvágy meg ilyesmi nem tüzelt. Ilyesmi bennem sose volt. Ugyhogy mondjuk én csak a szép oldalát láttam, hogy na hát ugye...egy önálló, független Magyarország! Ugye ez volt a jelszó. Ugye, hogy nem állunk szemben a Szovjettel, de önállóak akarunk lenni! Hát, szóval...ez volt az, ami, ami megnyerő volt benne. És ez nekem szimpatikus volt. Ugye, hát mert magyarnak éreztem magam, és azt mondom, hogy semmivel sem vagyunk kisebb emberek, mint akár-melyik nációja a világnak.

Én azt mondom, amit a saját szememmel láttam. Én nem "ellenforradalmárokat" láttam, én a lövöldözést, a tulkapásokat nem láttam. Azt már csak másodkézből tudom, én azokat nem tudom bizonyítani, mert nem láttam. Én csak saját magamból indultam ki, hogy hát szépet akarnak ugye, hogy önálló, független Magyarország!

Akkor utána én már nem mentem be dolgozni, villamosok nem jártak, lövöldöztek ide-oda, úgyhogy nem mozogtunk nagyon. Ma-nem aztán november 4-én...mikor a szovjet csapatok kivonultak Budapestről, illetve előtte kivonultak, s Budapest határánál helyezkedtek el, hát itt Óbudán a Téglagyárnál, az Ürömi utnál voltak beásva. Huu - azt mondom - addig, míg ezek itt vannak, addig itt nem lesz béke! És aztán negyedikén innen kezdtek el löni befelé! Mikor aztán már a rádióból értesültünk, hogy lehet közlekedni, akkor bementem az üzembe.

Voltak akkor ezek a - hogy is mondják - munkástanácsok. Engem is beválasztottak. Mert kérdaszték, hogy el-e vállalom? Mondtam, hogy én, én úgy érzem a lelkiismeretem szerint, hogy mindig emberségesen álltam hozzá az ilyen szociális kérdésekhez. És el merem vállalni, mert ugye én nem akarok senkit se bántani,

senkin se bosszút állni. Így vállaltam el. És mikor megszűnt,
hát megszűnt. Nekem utána nem szólt senki egy rossz szót se.
Maradtam az üzemben, a beosztásomban, a fizetésemnél....
Mert voltak aztán, akiket egy kissé felelősségre vontak...

x x x.

KRALOVICS SÁNDOR

1.

1902-ben születtem Budapesten, Óbudán az Árpád utca 64-ben. Hatan voltunk testvérek. Egy menetközben meghalt az iskolában, az igazgatónak a jóvoltából. Tornaórán fölment a korlátra, tiltott időben, az igazgató rákiabált, leesett, agyrázkódást kapott. Egy öcsém van az öt testvér közül, az még él mostan. A többiek meghaltak. Egy fivérem az kőmíves volt, apám is kőmíves volt, én cserépkályha-készítő voltam, de most már nyugdíjban vagyok egészségi állapotom miatt. Nem kapok levegőt, az a baj. Anyám az meghalt 1950-ben, ha jól tudom. Édesapám 50 éves korában halt meg, 18-ban. Akkor egy hét múlva mentem én inasnak. Végeztem hat elemi iskolát és három tanonciskolát.

Nyomorogtunk mi abban a régi béke-világban, nem volt kenyérünk. Szűken szabták a kenyeret gyermekkorunkban, egy vágták, mintha jegyre ment volna. Kaptunk egy ilyen darab száraz kenyeret az iskolában - mert a felének nem volt kenyeze sem -, azt a többi gyerek az utcán elkunyerálta. Nekik mégannyi se volt. "Adj egy kicsit, adj egy kicsit!" Ez így ment akkoriban. Akinnek volt pénze, az befizetett az iskolában ebédre, akinek nem volt, az evett ingyen, vagy nem kapott. Sok gyerek volt, hát mindenkinek nem jutott! Mink nem fizettünk be, mert nekünk nem volt pénzünk rája. Én a jó tanulók között voltam, így nekem adtak ebédet.

Három évig voltam a mesteremnél inas, 21-ben szabadultam fel, nála dolgoztam husz évig. Legtöbbet hivatalokban csináltuk a kályhákat. Minden segéd kapott egy hivatalt, amit a nyáron át megcsinált. Én kaptam mindig a Markó utcai törvényszéket, ott csináltam a kályhákat. Privát munka csak őstől volt. Azt lehet mondani, hogy elég jól kerestem. Csak mivel a huszas, harmincas években nagy volt a munkanélküliség, azok nagyon lerombolták az árakat. Amikor falun is a parasztok már egy pengő napszámmért kapáltak egész nap, akkor minékünk is fillérekért kellett dolgozni. Kénytelenek voltunk ráigérni, mindenki akart

egy kis munkát kapni.

A feleségemmel 1924-ben házasodtunk össze. Az édesanyámmal laktunk a téglagyár lakásában. Onnan aztán el kellett jönni, mert mi nem a gyárban dolgoztunk. 1931-ben vettük ezt a telket, 32-ben kihurcolkodtunk ide, 32-33-ban építettük. Annyit össze tudtunk spórolni, hogy a telket megvegyük, de a többire már nem volt pénzünk. Az anyagot úgy apránként vettük, mi saját magunk építettük, mindig egy kicsit. Hát persze szegényesen. A sógorom is kőműves volt, télen ő is munka nélkül volt, nekünk se volt dolgunk. Így építettük. Egy szoba, konyha, meg a spejz volt. Hatan voltunk, a három gyerekem - azokat iskoláztatni kellett -, és az édesanyám is itt volt nálunk. Nem volt kanyerünk sokszor. Sokat koplaltam, éheztem. De a legnyomoruságosabb év az volt, amikor meghalt a mesterem 38-ban, és én önálló lettem. Pénzünk nem volt, és nincs mindjárt munka annak, aki önálló lesz. Koplalni kellett, míg apránként kuncsaftokat szerzett az ember. Eleinte volt még itt-ott állami munka, de aztán már minden munkahelyet államosítottak, azokat már a szövetkezetek csinálták.

2.

Én a katonaságtól kiestem, mert az első háború alatt - amikor a 18 éveseket sorozták már, mert szűken volt a katonaság - én még csak 16 éves voltam. A háború után kezdtek megint sorozni fiatalokat és időseket, de a 900-905-ös születéseket nem sorozták be, ez volt az úgy nevezett elmaradt korosztály. Így csak 1942-ben kerültem sorra már, 44-ben a nyilasokra alatt kellett volna bevonulni, de úgy szólt a rendelet, hogy akinek három gyereke van, annak nem kell. Ilyet még egy rendszer sem csinált! Így aztán megint nem kellett elmenni, mert három gyerekünk volt.

De 44-ben már itt bajok voltak, mert voltak a sok légitámadások. Úgy a németek, mint az oroszok. Először a németek voltak bent körülvéve, aztán karácsony másnapján jöttek az oroszok. Itt jöttek, kiszorították a németeket. És folyton

lövöldöztek, mindig volt a légitámadás, a légiveszély. Mi nem tudtunk csinálni semmit! Kinn az udvaron ástunk egy nagy göd-
röt, deszkával betakartuk, hogy némileg védve legyen. Szóval,
hogy az ember ne lássa a repülőt. Itt bombáztak, mert ugye itt
van az óbudai állomás, a Gázgyár. Kétszer kibombáztak. Innen
kétszáz méterre esett le a bomba. Épp, hogy be voltunk takarva,
hogy a fejünkre ne essen... Életben nem esett senkinek kára,
de a tető, minden elment. Mire a tetőt megcsináltuk, úgyanoda
leesett egy másik bomba, megint kibombáztak.

Aztán kezdték összefogdosni az embereket. Az oroszok. Amikor
innen kiszorították a németeket. Félték, hogy a németek betörnek,
viszarszorítják őket. Minden munkaképes férfit összeszedtek,
elvittek. Minden házba bementek - mert mindenhol el voltak buj-
tatva az emberek, a pincékben -, és ahol aztán találtak, ott
szedték ki az utcára. A legtöbbet a téglagyárból szedték össze.
Kétszáz ember került egy csoportba, mert sokat elvittek. Én akkor
a keresztanyámnál voltam, mert nem volt óvóhely, féltünk... ott a
pincéből szedtek össze. Kifele vittek a Bécsi úton.

Az első megállás Páriaremetén volt. Az orosz ugye tudta az
utat, hogy én ma sem tudnám úgy! Mire elértünk Remetére már dél-
után lett, késő este. Volt a csoportban egy kollega, aki tudott
beszélni az oroszokkal - hát én nem tudok -, kérdezte tőle, a
rusoktól: "Hát ennivalót itt nem adnak semmit?!" Azt mondja
az orosz: "Dehogynem, csak Nagykovácsiig kellett volna máma
menni, ott van a konyha!" Persze ott csak félrevezették az embert!
Máma ~~ma~~ azt már nem lehetne megcsinálni! Hát - mondtuk - most
már valahogy kibírjuk reggelig.

Reggel: "Auf, az egész csapat megy Nagykovácsi irányába!"
Már néztük, hol van az a konyha! Nem volt. Itt-ott adtak egy
darab kenyert ezekben a szűk falukban. De azt se engedte meg
az orosz, még egy pohár vizet se engedtek meginni! Direkt éh-
halálra ítélték az embert. Akkor aztán keresztülmentünk Pátyon
- az délután három óra felé lehetett -, jöttek a német repülők,
bombát dobtak le, gépfegyverrel sorozatot, mindig volt egypár
halott. Mi ott meneteltünk az országúton - ahol a borospincék
vannak -, és ha el nem ugrok az árokba, éppen eltalált volna
a gépfegyverrel! Azt mondja az orosz úr: "Hát most már ne men-

jünk tovább, mert hátha jönnek a németek, és lőnek ránk. Inkább most itt maradunk, aztán reggel korábban felkelünk." Hát föl is kelhet ez ember, mikor nem is lehet aludni, hol is lehet^{ett} volna aludni?! Ott "aludtunk" a borospincében, a hordónak a tetején. Bor lett volna... kenyér kellett volna, nem bor! Bár az ember csak akkor éhes, ha egy napig, vagy kettőig nem eszik, aztán egy megszokja már a gyomra, hogy egy hét múlva már nem is kíván annit.

Na, hát reggel korán ébresztő! Sütött a Hold, hideg volt. Irány Biatorbágy! Na, ottan Torbágyon láttuk a viaduktot, amit felrobbantott a katuska Szilveszter. Egy kis pihenő volt. Se enni-, se innivaló nem volt. Na, továbbmenni! Aztán Erdén körös-körül mentünk, azt se tudom meddig mentünk, hova mentünk. Tovább, tovább - hát vitték egész nap a németet! Hát aki megszökött, az se tudott megszökni! Ez úgy van, hogy megszökni könnyen lehetett, csak hazajönni nem lehetett. Hiába szöktem meg itt, a másik sarkon megint elfogták az embert. Na, Erd után Eresében aztán letelepedtünk délután egy istállóban, ahonnan az állatokat kihajtották.

Aztán most már láthatóan kezdtek nagyon szökdösni a népek, nagyon mentek el. Na - azt mondja egy ismerősöm - most már jó volna meglőgni! S akkor reggel - mielőtt kihajtották az embereket - volt ott egy szénakazal, vagy mi, oda bebujtunk mindketten, vártunk, míg a csoport elmegy. Utána kiléptünk, s mentünk lefele az érdei országúton. Az ember tervez...de aztán nem valósul az meg. Vártunk, de már délután volt, már nem lehetett az úton menni! Vártunk szállást, legalább éjjelre hagyják valahol az embert! Dehogy, nem engedték! Olyan bizalmatlan a magyar nép, annyiszor kértünk... Hát most mit lehet csinálni?!

Ugye, vannak olyan piszkos magyar népek, olyan árulók. Vártunk az országúton, Erdén kívül állt egy olyan karakalapos magyar ember. Azt mondja: "Menjünk csak ide be, kapunk dokumentumokat, mehoztunk haza!" Igen, ez egy csirkefogó volt! A ruszoknak ötven emberre lett volna szükségük, de hát ki tudta volna azt, hogy mi ilyen ~~híves~~ naívvul beszaladunk a csőbe! Négy vagon zsirt kellett

berakni! A ruszkik hordták teherautóval. Huszonöt kilós ~~hordt~~ ládákban volt. Azt mondták, hogy ha négy vagonnal berakunk, akkor elmehetünk. Na jó, de azt nem mondták, hogy legalább egy szelet kenyeret egyenek! Á..á felőlük megdögölhettek ott a népek éhen, azzal se törődtek! Zsir az lett volna ottan, de kenyér kellett volna! Tán délután, lehetett, úgy három óra felé, megvolt a négy vagonnal. Már lázas voltam, szomjas voltam. Jön az orosz tiszt, meg azbállomásfőnök, hogy aki megszökik, azt lelövik!

Ez volt a legborzalmasabb az életben. Olyan közel nem álltunk a halálhoz, mint akkor! Az ór ott állt, annyit tudtam ki-venni belőlük, hogy még két vagonnal be kell rakni. "Hát mondom: "Itt fogunk elpusztulni, ha még két vagonnal..." Az ór ott állt, figyelte, hogy mit beszélünk. Az állomás mellett volt egy kerekas kut, szomjas voltam. Mondtam: "Megyek, iszok vizet." Elmentem. Eleuton visszamentem, láttam, hogy nem vettek észre! Haja, nem tellett tíz percre, már kint voltam az érdi ország-uton! Ha észrevesz, küldött volna egy golyót utánam, végem lett volna. Ilyenkor az ember nem tudja már, hogy mit csinál.

Na, hát most az országuton^{on} vagyok, de most hova? Legalább egy komrában az ember eltárolhatta volna az éjjelt...de sehohsem adtak. Már Diósdon mentem keresztül, kezdett sötétedni, most hova? Észrevettem egy ilyen kis vityillót, fából volt lépcső a padlás-ra, gondoltam, itt meghuzom magam éjjelre! Így is volt. Hát az egy borzalmas éjszaka volt. Hideg volt...sötét a Hold...sokáig egy kutya szaladt ott, ráugrált a lépcsőre...borzalom. Ott egy ruszki-orosz katona jött volna, egyből ledurrantott volna. Hát mit tudnék én ott mesélni neki, hogy mit csinállok én ott fent a padláson?! De egészen reggelig nem történt semmi.

Aztán szép lassan lesétáltam az érdi országuton. Egy lelket nem lehetett látni az uton. Már Kelenföld felé jártam, na gondoltam, tíz órára bent leszek a műhelyben, ott meghuzom magam. Egyszer csak -azt sem tudom, honnan senkit nem láttam - jött egy orosz katona: "Na, gyertek csak!" Mintha épp énrm várt volna.

Egy villába vitt be, ott volt az orosz parancsnokság. Egy fiatal házaspár volt ott a tolmács, az tudott velük beszélni. Hát, hogy hova megyek, meg minden..? Hát mit lehet magyarázni? Mondtam, hogy Ercsiből jöttem, már fáj a lábam... Azt mondták - menjek haza! Rendes házaspár volt, főztek egy teát, adtak egy darab kenyeret - na, az éppen stimmel nekem, hat napja már nem ettem. Megmagyarázták, hogy Budapest még ostrom alatt van, oda nem mehetek. Azt mondták, menjek vissza Ercsibe, ahonnan jöttem. ~~En~~ Örültem, hogy onnan megszabadultam, dehogy megyek vissza!

Ott álltam az országuton, ne mondom, most hova?? Se erre, se arra! Volt nekem egy sváb gyerek segédem, az Budakeszin lakott, persze elvitték katonának, meg is halt Oroszországban - gondoltam, most elmegyek oda, hát nem lehet lefeküdni az ország-
uton! Bentem össze-vissza, azt se tudom, hogy hol - mire Buda-
keszi határába értem már vagy tizenöten voltunk ilyen lógosok, akik mind megszöktek. Megyünk éppen át a budakeszii szőlőn, hát megjelenik egy orosz katona: "Na, gyertünk csak ide!" Na - mondom - itt soha nem jut az ember célhoz! Megint bevitték egy házba, ott megint egy olyan bitang karszalagos ember volt - az kihall-
gatott. Kérdezte: "Mennyi ideig volt maga a nyilas pártban?" Én: "Semmit." "De mégis, mennyi ideig volt?" Direkt rém akarta tukmálni, hogy mennyi ~~ideig~~ ideig voltam! "Na, mehettek!"

Akkor bementem abba a házba, ahol a segédem lakott Buda-
keszin. Hát ott néztek, hogy honnan jövök én ide? Ott is szűken volt a koszt, ugye ilyen lógosra nem számítottak, nem volt be-
kalkulálva a kosztba. Megmosakodtam, borotválkoztam, kaptam egy jó forró levest, megettem... Egy hét múlva jött a rendelet, hogy az idegeneknek el kell hagyni a községet. Na, bűman, hova megyünk most?? Az volt a jó, hogy a házban volt egy rendőrféle ember, az felajánlotta, hogy elkísér Budagyöngyőre az anyósához, addig nem bántanak a ruszkik. Elkalauzolt, s én két hétig voltam ott. Hát nem lehetett elmenni! Persze ott se szívesen láttak, s két hét múlva mondták, hogy már szűken van a koszt... Hát mit lehet csinálni, mondtam, megpróbálunk elmenni.

El is indultam, de az úton megint egy orosz kozáknjött lovon, revolver a kezében. Gondoltam, most ez le fog engem durrantani. Hát mit tudok én neki mesélni? Hogy hazamegyek, meg minden... Oroszul - ő meg nem ért magyarul, mit lehet csinálni? Az volt a szerencsém, hogy jött épp egy asszony a kisfiával, a holmijukat tölték szánkón. Mondom az asszonynak: "Maguk hova mennek?" Azt mondja: "Óbudára." Hát mondom: "Micsoda, maguk Óbudára?? Hát én is oda akarok menni! De nem lehet, mert ott még harcok vannak." Azt mondja: "Nem, Óbuda már elesett, lehet átmenni." Hát akkor már jó volt, amikor látják, hogy az ember segít egy ilyen kocsi tölteni, akkor már nem bántják az embert. Így jöttem február elsején haza. Megvolt az öröm, hogy hazajöttem!

Március ötödikén - már gyakorlatilag vége volt a háborúnak - megint jött egy orosz kozák. Legint el akart vinni hazulról! Itt a szomszédokat összeszedte. Én nagy sietséggel beugrottam az égybe, aztán már jött is be az orosz! Annak a kinézése se volt jó! A gépészek közül volt, azok az anyjukat is megölték volna. Mondtam: "Hát én beteg vagyok." Azt mondja: "Melljen föl!" De aztán nagy nehezen kötélnek állt - mondta, hogy másnap reggel küld egy orvost, az majd megvizsgálja, hogy beteg-e! A szomszédokat elvitték. Három évig voltak orosz fogságban azok, akiket még akkor, március ötödikén elvitték! Lettő meghalt.

Na, akkor aztán már békeség volt. Egyenlőre. Lassan jöttek a foglyok baza. Persze a legtöbbje már utközben meghalt. Ugy le voltak rombolva a katonák... kellett volna ennyivaló sok. Hát éppen csak az maradt meg, akik kibirta a koplálást, meg a szenvedést! A rokonaink közül elég sokat elvittek, tizennyolcat. Egyedül én jöttem meg. Ez volt az én kálváriám, máma már nem tudnám azt az utat megcsinálni.

3.

Lassan-lassan aztán egyenesbe jöttünk. Hát bent a műhelyben maradt egy kis anyag, úgyhogy el lehetett kezdeni. Munka persze volt, mert annyi kályhát szétlőttek! A feleségem jött segíteni nekem dolgozni, ő volt a napszámos - hát mert a fiam akkor bent volt katonának. Persze az volt a jó, hogy adtak valami ennivalót. Volt, hogy egy puttony krumplit adtak, hogy egy kályhát átraktunk. Volt, ahol adtak egy üveg befőttet... Szóval akármilyen csekély ennivalóért az ember megosínálta.

Államosítani engem is akartak. Az úgy volt, hogy mentek akkor is nézni, s ahol találtak valamit, azt államosították. Volt egy másik kályhás, annak volt a raktárában egy csomó új kályha, aztat elvitték. Nálunk nem találtak semmit a műhelyben. Csak olyan ócska dolgokat, törmeléket. Így aztán hagytak tovább. Nem akarok semmi rosszat mondani a demokraciáról, vagy a kommunizmusról, de egyet nem jól csináltak. Hogy mindenkitől mindent elvettek! Hát hogy dolgozzon az az iparos, ha nincsen gépe, nincs hozzávaló?! Akinak volt, azt elvitték. Az nem volt helyes eljárás a hatóságtól.

És az volt a baj, hogy túl nagy volt a rezsi, az adó. Kost is az. A fiam - aki továbbvitte az ipart - minden hónapban háromezer forintot fizet! Ez sok. Hát a fiam egyedül dolgozik - mert nincs segédmunkás se, napszám se, ötven forintot kérnének egy órára -, hát hogy tudna ennyit megkeresni?! Állandóan emelik. Más különben nem volna baj...bár anyagihiány mindig volt, amióta demokrácia van. Hát úgy szerzi be az ember, ahogy tudja beszerezni. Mondjuk van direkt ilyen építőanyag-üzlet, ott szoktunk kapni samott-téglát - ha van. Nem mindig lehet kapni. Az úgy van, hogy vagy van anyag, akkor meg nincs pénzünk, mikor meg pénz lenne, akkor meg anyag nincs.

A másik nagy baj a demokráciában, hogy mindenhol csalnak, az embert mindenhol megvégadják! Ez régen nem volt. Régen az ember vásárolt valamit, mindig többet kapott, mint amennyi járt volna. Például az ember elment a kofához: az utolsó almát, vagy

krumplit - amit bemérték - bennehagyták mindig. Most, ha az ember vesz öt kiló krumplit, otthon leméri, már csak négy és fél kiló. A husfélék és az italbolt...ott lehet jól megválni a nópet. Ezt nem tudják felszámolni. Például a husboltban rájönnek, hogy csaltak, elteszik egy másik üzletbe, és ott megy tovább ugyanaz.

Három éve nem dolgozom, nem kapok levegőt, nem lehet. Abból élünk, hogy kapom a nyugdíjam, 2000 forint egy hónapra. Ugy kell beosztani, hogy elég legyen. A semminél több. A szomszédom azt mondta, hogy krumplilevesre, kenyérre elég! Borra meg nem adnak nyugdíjat. Pontosan hatvan évig csináltam a cserépkályhát. 1918-tól kezdve egész mostanáig. A rokonaink mind itt laktak bent Óbudán, az mind le lett bontva. Vikerültek, az egyik Kelenföldre, a másik Rákospalotára, Újpestre - szóval az egész rokonság szétszóródott. És mi nem tudunk menni oda, hát nehezen szállunk föl és le... Nekünk már csak annyi kéne, hogy innen mehessünk el /a temetőbe/. Még négy évet kellene megélni legalább! Még év múlva lesz házasságunkhatvanadik évfordulója. Gyémánt lakodalom. Még sok az a négy év!

x x x

LUKÁCS JÓZSEFNE

1.

Én a Bánáthban születtem, 1905-ben. Az édesapám is ott született, Szentmiklóson. Ő hajóépítő-gépész volt, itt a Ganz-Danubiusban dolgozott. Az inas éveit is itt töltötte, itt is szabadult fel. A katonasági letöltése után megnősült, elvette az édesanyómat. Akkor, 1905-ben lementek Szentmiklószra, ahol édesapám uradalmi gépész volt. 13-ban jöttünk fel Pestre, mert édesanyám nem tudta megszokni a vidéket. Akkor édesapám megint mint hajóépítő-gépész dolgozott a Ganz-Danubiusban.

En az iskola első osztályát Szentmiklóson töltöttem el, de azt nem fogadták itt el, mert tört. év volt. Ezzel már egy évet vesztettem. Négy elemi és két polgári végeztem, tovább nem tudtam menni tanulni, mert édesapám súlyos beteg lett - egy hajóépítés során nagyon megfázott, és ettől csontvelő-sorvadást kapott -, és négy évig volt ágyban fekvő beteg, békán feküdt utána. Az édesanyóm akkor kint árult a piacon, én ott segítettam neki, mert szükség volt a segítségre. Azután 1920-ban, tizenöt éves koromban bekerültem az Egyesült Izzóba dolgozni, ott dolgoztam 1929-ig. 1922-ben ismerkedtem meg a férjemmel, s 27-ben esküdtünk.

A férjem a Bányászati Repülőgépgyárban dolgozott, ott is szabadult fel. Aztán azt a gyárat azt hiszem megszüntették, s akkor először Kőbányára került, utána 35-ben Képzőre, a Hofferba, a későbbi Vörös Csillagba. 45-ig ott dolgozott, akkor került át a párthoz - felmondva a munkát akkor lett városi párttitkár.

2.

27-ben, amikor férjem mentem, akkor jöttünk ide lakni. 1927 június 15-én költöztünk be ide, ebbe a szoba-konyhás lakásba. Ez a ház abban az évben épült, s júniusban kezdődött a beköltözés. Akkor ennek a lakásnak a lakbérére havi 32 pengő volt,

ami sok volt, úgyhogy később le is engedték 30-ra. Csak ezeknek a lakásoknak volt ennyi a bére, voltak lakások, amik 18-20-22 pengősek voltak. Például az édesanyáméknak a lakbére 20 pengő volt havonta. Mi ezt ki tudtuk fizetni, mert én az Egyesült Izzóban - igaz, akkord-munkát végeztem, de - megkerestem a heti 30-35 pengőmet. Ami elfogadhatóan szép kereset volt akkoriban, tekintettel arra, hogy a férjem - aki mintakészítő volt, és jó szakember volt - hetenként 50-52 pengőt keresett.

Akkoriban a városban ez volt a legmodernebb ház. A bécsi munkáslakások mintájára épült a Speyer-féle kölcsonból, amit huszonöt év alatt kellett a városnak - mert akkor még ez nem a főváros egyik kerülete volt - visszafizetnie. Modern volt, mert nem függőfolyosós volt, hanem félemeletenként két-két ajtó nyílik, és a komfortja is jobb volt, annyiból is, hogy bent volt a lakásban a vécé - egyébként fürdőszoba, az nem volt.

Akkoriban még a házmeister zárta a kapukat, minden este lehordták a szemetet a lakás elől, minden héten lemosták a lépcsőházat, ablakot pucoltak, locsolták a parkot, lesöpörték kora reggel a ház környékét, lelocsolták. Szóval egész más volt, mint most. A kerítéskapukat is zárva tartották, és itt a házak között ezt a parkot szépen gondozták, ápolták. Volt itt parkőr is. Itt volt jegenyefa, orgonabokor, jázminbokrok, és vigyáztak rá, gyönyörű park volt. Azóta már nagyon tönkrement.

Bevásárolni a piacra jártunk, és itt is volt rengeteg üzlet. Volt itt háztartási bolt, megszűnt. Volt gyógyszerár, megszűnt. Volt egy ilyen kis rőtex-, bazáros-féle, megszűnt. Itt a környéken öt hentesüzlet volt, három, vagy négy fűszerüzlet, két trafik. Szóval nem volt gond bevásárolni, mindent itt a közelben meg lehetett kapni. Ha nagyon rossz az ellátás ezek a téren. Ha egy valami kell, egy cérna, vagy valami, akkor be kell utazni xxxéxxxax egész a központba. Sok a bezárt üzlet, és sokat üzletlátsónak használnak itt a házban is a háború, az államosítás óta, mert előtte ezek a kis üzletek megáncsokban voltak.

Itt a házban mindenkinek megvolt a maga egyéniségéhez - vagy, hogy úgy mondjam - gondolkozásához megfelelő szomszédja, és azzal jártak össze, beszélgettek. Egyébként azonban, hogyha nem is túlságosan egy gondolaton voltak, akkor is tisztelték, becsülték egymást az emberek, köszöntöttük egymást. Nekem ismeretlen az, ami ma van, hogy elmennek, és nem köszönnek egymásnak. Ha szükség volt rá, akkor mindenki ment a másiknak a segítségére. Segítettünk egymáson. Hogy úgy mondjam...emberségesebbek voltak egymáshoz, mint ma. Ha valakinek kevés volt, és a másiknak annyi se volt, megosztotta vele, segített rajta. Az az egymást megtisztelő szellemiség és segítőkészség ma már nemigen van itt sem. Az emberek bezárkóztak. Ez körülbelül 1950 óta van, azóta nem is oldódott.

3.

A férjemmel a munkásmozgalomban ismerkedtem meg. Akkor volt igen fellendülőben az eszperantó mozgalom, s a városi munkásotthonban azt kezdtük el mind a ketten tanulni, ott ismerkedtünk meg. Majd a Természetbarátokhoz csatlakoztunk, együtt jöttünk kirándulni velük. A férjem 1918 óta, 17 éves korától tagja volt a Mintakészítők Szakszervezetének, 24-től a szakszervezet pénztárosa, majd a Mintakészítők Országos Szakszervezetének vezetőségi tagja lett. A munkahelyén végig - 44-ben, a legnehezebb időkben is - bizalmi volt. 23-ban lépett be a Szociáldemokrata Pártba, komoly pártmunkát végzett ott. 1945-ben, a felszabadulás után hagyta ott a munkahelyét, a Hoffert, mert megválasztották a Szociáldemokrata Párt városi szervezetének titkárává. 45-től 48-ig ott tevékenykedett, egészen amíg a fuzió bekövetkezett, a két pártnak a fuziója. A városi képviselő testületbe is beválasztották, ahogy engem is - a Szociáldemokrata Párt jelöltjeként.

A férjem volt a szocdem párt titkára, a kis Tamás pedig a párt elnöke. Ő már 45 előtt is a párt elnöke volt, tisztviselőként dolgozott valahol. 45 után államtitkár lett, az volt egész 48-ig. Akkor...akkor jöttek a pörök sorozata. Kizárták a pártból, engem is kizártak. Velem együtt sokan másokat is. A férjemet

nem. Engem igen. Hogy miért...? Elég volt valakire rámondani, hogy jobboldali. De, hogy miért voltam én jobboldali, még ma se tudom megmondani! Elég sokunkat kizártak akkor. Akik ennek a hangadói voltak, azok már jórészt meghaltak. Én nem akarok bántani se halottat, se élőket!

Nehéz a Kis Tamás peréről beszélni... Mert itt vele kezdtek el összetörni a Szociáldemokrata Pártot. Azzal, hogy őt megvádolták. Tudniillik a Szociáldemokrata Pártnak volt egy része, aki ellenezte a fuziót. És ő is azokhoz tartozott. És elég sokan abba a csoportba tartoztak, és Kis Tamást vádolták meg, és ítélték el pör útján. Egy ilyen gyorspört csináltak, és azzal elítélték. Életfogytiglanra ítélték, nyolc és fél évig volt bent. 56 áprilisában engedték ki. A Keller István, a szocdem párt vezetőségi tagja szintén itt lakott, ebben a házban. Ő nyomdász volt, 48-ban kiment. Azt mondták neki, hogy megkapja az utlevelét, ha megy nem lesz bántódása. Azóta egyszer jött haza a hatvanas évek vége felé az ~~anyja~~ édesanyjához és a nővéreihez. A felesége, a kislánya meghalt 44-ben, elhurcolták őket lágérba. Csak a Keller István került vissza 45-ben, akkor újra részt vett itt a Szociáldemokrata Párt mozgalmában.

48-ban engem is kizártak, én lemondtam mindenről. A férjem maradt tovább párttitkár, de előre kijelentette, hogy csak a fuzióig viszi a dolgok vezetését, azután átadja annak a bizottságnak, akit kijelölnek arra, hogy továbbviszi. Akkor ő visszamegy dolgozni a szakmájába, mert igen jó fa- és fémmintakészítő volt. Jó szakembere volt a szakmájának. Szerették volna, ha átnegy a kőpártba, de nem volt hajlandó átmenni. Hogy miért, azt ő tudná megmondani... És akkor 1950-ben elvitték. Elhurcolták a rákosiék...

Legjelent itt a lakóházunkon négy ávós, kettő elvitte, kettő ittmaradt velem, és éjjel egy óráig tartottak itt házkutatást. Ez június 29-én, Péter-Pál-kor történt, sötétedéskor, este fél hétkor. Hogy innen az ávósok elvittek-e valamit, arról ne beszéljünk, jó?! Azt mondták, hogy egy ügyben kihallgatásra vi-

szik be, és két-három nap múlva itthon lesz. Hát...őszintén megmondom, mi ezt már vártuk, hogy jönnek. Mert észrevettük, hogy figyelnek minket. Észre^{re}vettük a ...figyelést. Én természetesen megkérdeztem, hogy hova viszik a férjemet. Nem mondták volna meg. De én évekig kijártam a Gyermekebarátokkal a hüvösvölgyi nagyrétre, ilyen szegény munkásgyerekeket vittünk ki oda nyaraltatni. Napi 30 fillért fizettek, abban benne volt az uzsonna, az ebéd és a villamosköltség. Ott nagyon sok budapesti csoport volt, és onnan a négy fiatalember közül, akik itt megjelentek, kettőt megismertem. Ők is mándjárt megismertek engem. És amikor mentek ki a lakásból, akkor az egyikőtől megkérdeztem: "Hová vitték a férjemet, az Andrássy ut 60-ba?" És az mondta, hogy "igen".

Akkor én három nap múlva bementem az Andrássy ut 60-ba, érdeklődtem, hogy tudtommal a férjemet ide hozták be, hoztam neki friss fehérneműt. És akkor ott azt mondták, hogy itt nincs, ide nem hozták, nincs is ilyen nevű... Őt és fél év után került haza. Három és fél évig nem tudtam róla semmit, semmit. Nem tudtam, él-e, hal-e, hol van, merre van. Jártam az országban mindenféle, mindenhol kerestem. Sehol nem kaptam választ rá, hogy hol, merre van. Leutaztam mindenhova, sehol-sehol nem mondták meg.

Ugyanakkor vitték el innen a házból a Kovács Istvánt, őt Beeskre vitték, három év múlva került haza. Tíz nappal a férjem után vitték el a Fapo Andrást, a Balogh Jánost...ugyanúgy. Mind szociáldemokraták voltak, egyik sem lépett át a Kommunista Pártba. A férjemre például azt mondták, hogy miután nem lépett át a Kommunista Pártba, és túl népszerű ember volt a városban - nagyon tisztelték, szerették és becsülték az egyenességéért, a jelleméért, a tisztakezűségéért - és, hogy félreállítják két-három évre az utból. Mert úgy gondolják, hogy ő áll az utban annak, hogy itt valami megindulhasson...

Arról, hogy végül is hova vitték, mi történt vele, ne beszéljünk! Erről ő se beszélt itthon sokat. Azt mondta, felejténi igyekszik. Csak annyit mondott, hogy egy nagy pörbe fogták be,

...hazaárulási pörbe, mint...kémét. Tizenkilenc társával volt együtt, egy csoportban. Mind szociáldemokraták voltak.

Három és fél év után kaptam az első hirt, hogy hol van, és hogy január 6-án mehetek látogatni, a Gyűjtőbe, a Kozma utcába, tíz perc beszélő van. December 18. és 20-a között küldhettem neki egy háromkilós csomagot. 55 novemberében engedték ki. Akkor engedtek ki mindenkit. Mikor elvitték, egy 84 kilós egészséges ember volt...és hazakerült 60 kilóval, betegen, összetörve. Bekeféltek a kórházba, két hónapig ott volt. Akkor ott megmondták nekem, hogy soha többet egészséges ember nem lesz... Ugy kell őt kezelni, úgy kell rá vigyázni, mert belőle soha többet egészséges ember nem lesz. Lelkileg össze volt törve. Ugye ő, aki olyan egyenes gondolkodású volt... Akkor szellemileg...nem mondhatom, csak...hogyan mondjam... Mikor hazakerült, egy fél évig nem vett a kezébe pénzt. Mert bent nem volt náluk pénz, nem láttak pénzt, és nem tudta, hogy milyen pénz az. Kerülte az embereket... Hát szóval...a gyomrával volt beteg, akkor jött az érszűkület, jött a...szóval sok mindenféle jött...

4.

Nagyról csak annyit, hogy én egész addig, míg a férjemet el nem vitték, itthon voltam, vezettem a háztartást. Ő dolgozott, és hazajárt ebédelni. Akkor, amikor őt már elvitték, már nem lehetett elmenni dolgozni. Nem mehettem, mert állandóan ellenőrizve voltam. Amikor odakerültem, hogy elmondtam mindent, hogy politikailag hogy állok, akkor..."Köszönöm szépen, tárgytalan..." Bármennyire is megfelelttem mindenképpen, de politikailag... A hugom kint állt a piacon, és neki - mint családtag - mehettem segíteni. De ehhez is külön engedély kellett. Abból éltem, hogy itthon közimunkáztam, és az édesanyám, a hugom segítettek.

Itt a házból nem segített senki, nem is mertek. Sokan még szóba se mertek állni velem. Sőt voltak olyanok, akik kijelentették, hogy ez a lakás egy hazaáruló családtagjának nem való, lakoltassanak ki innen! Rajta voltam a kitelepítési listán. Politikai alapon. De - nem tudom hogyan - lekerültem róla.

Talán valakik mégis közbeléptek, tekintettel arra, hogy a mult-
ban elég sok mozgalmi munkában vettem részt. Még abból az idő-
ből volt talán egy-két jó barátom a városházán, a tanácsházán.
Négyen igényelték akkor a lakásunkat, butorral, mindenrel együtt,
mert nekem nem való ilyen lakás, engemet vigyenek el! Egyik itt
volt a házban, ebben a lépcsőházban, aki igényelte... Szóval,
hogy elvitték a férjemet, totál megváltoztak itt az emberek.
Azért törek itt vissza arra, hogy 50 után történt az a nagy
változás, hogy az emberek megszűntek azok lenni egymáshoz, akik
50-ig voltak - mint lakótársak is. Részben meg is változtak a
lakók, mert változtak a körülményeik, részben voltak, akik fél-
tek. Elhitték a férjemről azt. Bár ismerték jól, de voltak, akik
elhitték. Hát igen. Mindenki félt attól, hogy..."baleset éri".

5.

56 után rehabilitálták a férjemet. Politikailag és anyagiilag
is. Beszámították a 66 hónapot folytatólagos munkaviszonynak,
kapott 60 ezer forintot, semmi többet. Hogy utána megkeresett-e
bennünket a párt? Milyen párt? A Kommunista Párt? Nem. Semmi.
A férjem 56 után se lépett be a pártba, úgy aztán, aki nem lépett
be, az nem számított semminek se. Mert akik előtte bent voltak,
azok közül elég sokan beléptek, azok aztán más elbírálás alá
estek, más segítséget kaptak, de a férjem semmit.

Tavaly júniusban halt meg. Sok szenvedés után. Úgye, a bent
szerezett betegségek..., amik megtámadták a szervezetét. Polgozott
még 61 éves koráig, de minden évben volt kórházban, mert meg-
mondták, hogy csak úgy fog menni a dolog egy ideig még, ha min-
dig egy kis újítást adnak a szervezetének.

Amit ^{tudtam} ~~mondtam~~ elmondtam, amit nem, azt nem. Voltak dolgok,
amikre azt mondtam, hogy hagyjuk. Amit elmondtam, azt bárhol
el merem mondani, mert az eltagadhatatlan valóság. És nincs
rajta semmi szőrvellni való. Mert mindig egy gondolaton álltunk
a férjemmel, és igyekeztünk, hogy próbáljunk emberré válni.
Úgy élni, úgy tekinteni másokat is, azokért dolgozni, hogy
feljebb menjenek, mint mi. /Mikor itt voltak az ávósok, akkor

keresték a telefont, keresték a tapétaajtót, mert milyen párttitkár lehet az, akinek csak egyszobás lakása van?! Nem tudták elképzelni, hogy nem kétszobásban lakunk. Pedig nem volt másik szoba, mert mi úgyképzeltük el, hogy amíg sokaknak nincs két szobájuk, addig azért, mert párttitkár, nekünk se legyen. Mi azért dolgoztunk, hogy másoknak jobb legyen, hogy szebb ~~élt~~ életet biztosítsunk. Ezen pedig szégyellni való nincs.

x x x